

Б.І. ХОЛОД,

*доктор економічних наук, професор, президент
Дніпропетровського університету
імені Альфреда Нобеля*

НОБЕЛІВСЬКІ ОРІЄНТИРИ ЛЮДСТВА: МИРОТВОРЧІСТЬ, НАУКА, ПРОСВІТНИЦТВО

Нобелівські премії, які було засновано у 1895 р. та вперше вручено майже 115 років тому, у грудні 1901 р., мають підкреслено інтернаціональний характер. Швед Альфред Бернард Нобель заповів нагороджувати діячів науки, літераторів, політичних і громадських діячів незалежно від того, належать вони до одного зі скандинавських народів чи ні, і оцінюючи лише той внесок, який номінанти зробили у «добробут людства». Проте різні країни та народи пишаються «своїми» Нобелівськими лауреатами, вшановують їхню пам'ять, надихаються їхніми досягненнями, навіть деколи намагаються знайти коріння їхніх видатних успіхів у своєму «національному ґрунті».

Україна та Нобелівські премії пов'язані давно. Деякі з лауреатів народилися на землях теперішньої України, дехто зробив тут перші кроки в навчанні або у наукових розвідках, дехто саме в Україні досяг перших значних успіхів у своїх дослідженнях, деяких надихнула її історія.

Понад десять років тому на карті України з'явився ще один центр, що пов'язує нашу країну з віковою традицією вручення Нобелівських премій. У 2008 р. у Дніпропетровському університеті економіки та права (з 2011 р. – Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля) відбувся перший – і по-своєму унікальний – Міжнародний Нобелівський конгрес. Таким чином, у широкому річищі світового інтелектуального руху, який походить від Альфреда Нобеля, його переконань та надій, з'явився новий – український, дніпровський – напрямок.

До 2016 р. у стінах Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля відбулося чотири Нобелівських конгреси. Усі вони були присвячені соціально-економічним проблемам сучасного світу і пройшли під загальною назвою «Світова економіка XXI століття: цикли та кризи». Учасниками та почесними гостями цих Конгресів у різні роки ставали видатні вчені та дипломати, громадські діячі та винахідники, професійні дослідники та ентузіасти Нобелівського руху.

Складні економічні процеси, що драматичним чином впливають не лише на стан окремих країн та їхніх спільнот, але й на здоров'я світової господарської системи в цілому, на жаль, знову і знову доводять актуальність проблематики, початково обраної організаторами Нобелівських конгресів. Однак в останні декілька років до економічних проблем світової спільноти додалося й помітне розхитування усієї системи міжнародних відносин. Із занепокоєнням доводиться визнати, що не залишилося майже жодної галузі міжнародної взаємодії, в якій не відчувалися б поштовхи цієї дестабілізації. Втручання у внутрішні справи суверенних держав, ескалація старих і виникнення нових конфліктів, поява цілих «терористичних держав», сплеск найреакційніших ідеологій та суспільних настроїв – шовінізму, ксенофобії, релігійного фанатизму – усе це і багато чого іншого не може не турбувати тих, хто зацікавлений у мирному вирішенні міжнародних і внутрішньодержавних протиріч і створенні – яким би складним не здавалося завдання – безпечнішої та гуманнішої світобудови. У відповідь на ці виклики Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля і благодійна організація «Міжнародний благодійний фонд “Планета Альфреда Нобеля”» прийняли рішення присвятити черговий Конгрес миротворчій та просвітницькій місії Нобелівських лауреатів.

Поспішною була б спроба звести головну ідею Конгресу виключно або переважно до аналізу мотивів, завдань і досягнень державних діячів, дипломатів або громадських активістів, яких було удостоєно Нобелівської премії миру, – таких як Карл фон Осецький і Мартін Лютер Кінг, Жорж Пір і Віллі Брандт, Далай-лама XIV і Аун Сан Су Чжі, Мартті Ахтісаарі і Малала Юсафзай. Якими б вагомими не були заслуги цих та рівних їм за значущістю державних і громадських діячів, зусилля, метою яких є свобода, мир, всебічний розвиток та щастя людини, далеко не завжди мають суто політичні джерела і розгортаються виключно в політичному вимірі.

Не можна забувати про силу літературного слова, про його здатність привертати увагу до посталих перед суспільством викликів та можливостей, проливати світло на найвищі та найцінніші прояви людської природи. Нобелівські лауреати Ромен Роллан, Анатоль Франс, Анрі Бергсон, Томас Манн, Альбер Камю, Ернест Хемінгуей – усі вони і багато інших поєднували у собі видатний талант письменника і відповідальність громадянина, борця за правду і справедливість. Світлана Алексієвич, яка народилася в українському Станіславі (Івано-Франківську) і на сьогоднішній день замикає список Нобелівських лауреатів в галузі літератури, здобула визнання як хранителька і посланниця пам'яті про трагічні події Другої світової та Афганської воєн, про подвиг і подальшу долю тих, хто взяв на себе удар Чорнобильської катастрофи.

Не можна забувати і про те, що людське прагнення до істини і блага здатне перекидати мости між боротьбою за мир, гуманітарною діяльністю і просвітою, з одного боку, і найстрогішими, політично нейтральними науковими студіями. Для одних видатних науковців такий перехід став природним продовженням їхніх наукових інтересів, для інших – результатом усвідомлення тієї виняткової відповідальності за долю людства, яку несуть люди науки, котрі тримають у своїх руках ключі від найпотужніших сил природи.

Різними за змістом та формою, але однаково яскравими і повчальними свідченнями цього є приклади Марії Склодовської-Кюрі, Альберта Ейнштейна, Бертрана Рассела, Альберта Швейцера, Фредеріка Жоліо-Кюрі, Макса Борна, Лайнуса Полінга, Нормана Ернеста Борлоуга, Андрія Сахарова, Джозефа Ротблата. Йдеться про роботу в Міжнародній комісії з інтелектуальної співпраці (прообраз ЮНЕСКО) чи про створення лікарні для прокажених в африканській колонії (практично в буквальному відповідності до слів Альфреда Нобеля про «братерство народів»), про боротьбу за ядерне роззброєння чи про боротьбу з голодом, про заклики зупинити війну у В'єтнамі чи про захист прав людини в СРСР – в усіх цих випадках видатні мислителі та вчені, яких було удостоєно Нобелівської премії, зробили суттєвий внесок у високо цінований Альфредом Нобелем «добробут людства».

Багато зі згаданих прикладів свідчать – і на цьому хотілося б наголосити особливо, – що Нобелівська премія являє собою не тільки почесний знак визнання видатних заслуг лауреата, а й надання йому або їй особливих прав і можливостей звертатися до людства. Саме з такої високої позиції напередодні приходу до влади нацистів зачитував в Берліні свій «Заклик до розуму» Томас Манн. Саме з цієї позиції зверталися до своїх колег Нобелівські лауреати, які підписали Маніфест Рассела-Ейнштейна із закликом припинити гонку озброєнь. Саме з цієї почесної позиції звертався до світу засланий у Горький Андрій Сахаров. Людству, безумовно, вдалося б уникнути багатьох потрясінь, якби воно частіше і уважніше прислуховувалося до голосу великих вчених і творців.

Однак разом з визнанням і можливостями на Нобелівських лауреатів лягає і співвимірне визнання відповідальності. У той час як більшість лауреатів з честю пройшли цю перевірку, деякі не змогли дати правильну відповідь на ті питання, що перед ними і перед світовою спільнотою в цілому поставив час. Блискучий розум Бернарда Шоу виявився не в змозі проникнути в суть сталінської диктатури. Найвидатніший норвезький письменник двадцятого століття Кнут Гамсун пішов на співпрацю з окупантами і, складаючи некролог Гітлеру, назвав того «борцем за права всіх народів». Видатний

економіст Мілтон Фрідман відмовився засудити жорстокості чилійської хунти і виступив як неофіційний економічний радник уряду генерала Піночета.

Але проблеми, що привертають увагу організаторів Конгресу, далеко не вичерпуються роллю та відповідальністю видатних представників політичного світу, світу науки і літературної творчості. Тема миротворчої та просвітницької місії Нобелівських лауреатів, що звучить у назві Конгресу, є своєрідним «камертоном», який задає тон для масштабної дискусії. Питання, які винесено на порядок денний Конгресу, – це, в кінцевому підсумку, питання про завдання, можливості та відповідальність будь-якої людини, котра ступає на складну, але шляхетну стежу боротьби за мир, наукового пізнання або художньої творчості.

Учасники Міжнародного Нобелівського конгресу, що вже вп'яте проходить у Дніпропетровському університеті імені Альфреда Нобеля, пропонують свої відповіді на ці непрості питання. Спільні зусилля в пошуку істини, обмін ідеями, конструктивне подолання розбіжностей в ім'я загального блага – все це характеризує роботу Конгресу і водночас повною мірою узгоджується з принципами, закладеними Альфредом Нобелем в засновану ним нагороду. Зв'язок України і Нобелівського руху ще з початку ХХ століття, після вручення в 1908 р. високої нагороди Іллі Мечникову, зберігається і через роки, набуваючи нових форм і змісту, надаючи можливість не лише переосмислювати минуле, але й гідно відповідати на виклики сучасності.